

DALŠIE SPRÍSTUPNENIE ODKAZU MATERIALIZMU 18. STOROČIA

LA METTRIE, *ČLOVĚK STROJ* (vyšlo r. 1958), *POJEDNÁNÍ O DUŠI* (vyšlo r. 1959). Nakladatelství ČSAV, Filosofická knihovna. Preložil a poznámky napísal prof. J. B. Kozák, úvodnú štúdiu napísal doc. J. Srovnal, kandidát filozofických vied.

Dva neveľké zväzky výboru z La Mettrieho diela znamenajú ďalšie sprístupnenie pôvodných diel francúzskeho materializmu 18. storočia širokému okruhu záujemcov o dejiny materializmu a filozofie vôbec. Nútia nás znovu sa zamýšľať nad našim pomerom k tomuto materializmu, nad tým, aké nedostatky má naša interpretácia tejto filozofie, aké problémy tu čakajú ešte na riešenie. A predovšetkým nad tým, čím je pre nás tento materializmus poučný a živý i dnes.

Už trochu pozornejšie čítanie predkladaneho výboru nám pripomenie, že náš výklad názorov francúzskych materialistov trpí často silným zjednodušovaním a skresľovaním. Keď sa francúzsky materializmus 18. storočia označuje za metafyzický, historicky obmedzený a pod., vystihuje sa síce podstata jeho nedostatkov z nášho dnešného hľadiska, ale necharakterizuje sa tým jeho historický význam. Tento sa vyzdvihuje bežne poukazom na spoločenskú účinnosť tejto filozofie ako významnej súčasti ideologickej prípravy Veľkej francúzskej revolúcie. Oveľa menej pozornosti sa venuje rozboru jej prínosu v oblasti teórie a jej významu pre ďalší vývin filozofie (materializmu) ako i vzťahu tejto filozofie k vtádzajúcej prírodevede i spoločenským vedám. A tak nám neraz filozofia francúzskych materialistov slúži iba ako školská ukážka toho, ako si filozof počínať nemá, pričom myšlienka o

nadväzovaní na pozitívne v ich filozofickom odkaze nás vrhá do rozpakov. Preto sprístupnenie základných diel francúzskeho materializmu 18. storočia má veľký význam pre overenie si a opravu hodnotení o ňom vyslovených. Na dvoch zväzkoch prác La Mettrieho môžeme sledovať aspoň čiastočne pracovný postup, rozvíjanie základných myšlienok i vnútornú logiku autora a zblížiť sa tak intímnejšie so spôsobom myslenia, zámermi a vôbec zmyslom zápasu materialistických filozofov v predrevolučnom Francúzsku.

Prvý zväzok výboru obsahuje okrem úvodnej štúdie najznámejšie La Mettrieho dielo *Človek stroj* (1747). Zaradenie tohto diela pred *Pojednanie o duši* (1745) bolo celkom oprávnené. Predovšetkým preto, lebo La Mettrie v spisku *Človek stroj* zhrnul svoje podstatné myšlienky o vzťahu fyzického a psychického pomerne stručne, ucelene a výstižne, čím sa tento spis stal základom orientácie v jeho filozofickej problematike i jej riešení.

Problém vzťahu duševnej činnosti človeka k jeho fyzickej stránke je ústredným problémom La Mettrieho filozofie. Ak v spise *Človek stroj* nachádzame sústavný výklad tejto problematiky, v *Pojednaní o duši* vidíme oveľa zrejmejšie cesty, ktorými sa La Mettrie k svojim záverom prepracovával. V oboch dielach sa však stretávame s mysliteľom, ktorý vystupuje a argumentuje často ako lekár, ale uvažuje vždy ako filozof, čo dovoľuje rozpoznávať, kde šlo o chybu koncepcie, filozofického hľadiska a kde o historickú obmedzenosť, danú stavom vedomostí o ľudskom organizme, predovšetkým o fyziologických procesoch, prebiehajúcich v člo-

veku pri psychickej činnosti. Vidíme, ako materialistické stanovisko vedie na niektorých miestach k prekročovaniu hraníc, daných nerozvinutosťou vedeckého poznania (anticipácie evolučných teórií, výklad niektorých psychických pochodov a pod.). Všeobecná materialistická koncepcia vedie k anticipáciám hlbšieho chápania študovaných javov (napr. zárodoky evoluzionizmu korenia v téze o všeobecnej citlivosti hmoty a táto je dôsledkom myšlienky o nerozlučnom spojení hmoty a pohybu), ale je sputnávaná mechanisticky interpretovanými faktami, ktorým ešte takáto interpretácia vyhovuje. Pokusy o prekonanie metafyziky (mechanistiky) sa halia samy do jej rúcha, sú vyslovované v rámci jej slovníka, operujú jej pojmami. Ale toto nejasné tušenie nového výkladu skúmanej oblasti je nepriamym vytýčovaním hraníc mechanistického materializmu. A tým zároveň i predzvestvom novej etapy materializmu.

Odvodzovanie psychických vzťahov človeka od stavov jeho organizmu, snaha analyzovať fyziologické procesy prebiehajúce pri psychických aktoch (predovšetkým pri poznávacej činnosti), podmienenosť psychična prostredím, v ktorom človek žije, všetko toto je u La Mettrieho nie záležitosťou špekulácie, ale pozitívneho rozboru, doloženia faktami, pozorovaním i seba pozorovaním. Vidno to na príkladoch v spise Človek stroj, a ešte väčšmi v Pojednaní o duši, plnom rôznych dokladov, podporujúcich základné tézy autora.

Základné tézy — tu je práve jeden z problémov, ktoré pred nami vyvstanú pri čítaní nášho autora. Aký je pôvod základných téz? La Mettrie, horliaci za empiriu odvrhujúci prázdnu špekuláciu, neváha vysloviť niektoré tézy všeobecného charakteru, ktoré v žiadnom prípade nemôžu byť formulované v takejto všeobecnej podobe iba na základe empirických postupov obdobných metódam špeciálnych vied. La Mettrie sa nezaobera širšie gnozeologickou (ani metodologickou) problematikou. Iba z času na čas vyhlasuje, že podstata hmoty a niektorých jej prejavov je nám neznáma a takou pravdepodobne i ostane a pod. Predsa však pokladá hmotu za základ sveta, analyzuje jej všeobecné vlastnosti, spája pohyb s hmotou a z toho hľadiska hovorí o sebaččnosti prírody, hlása tézu o univerzálnej citlivosti

hmoty atď. Všeobecne možno povedať (a na niektorých miestach to platí doslova), že skeptické vyhlásenia o nepoznateľnosti podstaty sú namierené proti špekulatívnej filozofii (pozri štúdiu doc. Srovnala). Ale toto ešte nie je úplným riešením problémom. La Mettrieho dielo, tak ako diela ostatných francúzskych materialistov 18. storočia a viacerých encyklopedistov, je už plne zasiahnuté problémom špecificky filozofickej práce vzhľadom na vedy (predovšetkým prírodné), problémom zvedectva filozofie. Ak niektorí z encyklopedistov a ďalšej generácie prechádzajú na agnostické pozície, blízke budúcemu pozitivizmu a tvoriace vlastne jeho začiatky, francúzski materialisti, vrátane La Mettrieho, napriek niektorým agnosticky znejúcim vyhláseniam, sú v podstate svojej filozofie vzdialení akýmkoľvek zárodom pozitivizmu, snažiac sa však zároveň vyvarovať metafyzických špekulácií, ktoré sú predmetom ich kritiky. Na to je veľa dokladov aj v La Mettrieho diele. Nie je azda v týchto ťažkostiach so špecifikom filozofie (čo do predmetu i metódy) hlbší teoretický základ agnostických póz La Mettrieho i ďalších francúzskych materialistov?

Viaceré z problémov, ktoré pred nami vystúpia pri čítaní La Mettrieho, nie sú iba historickou zaujímavosťou. Sú to často i problémy naše, i keď modifikované, formulované na inej úrovni, v iných súvislostiach. I v tomto zmysle je La Mettrieho dielo pre nás poučnim. No poučením a vzorom je ono pre nás predovšetkým svojim bojovým materializmom. Týmto sú predchnuté úvahy o hmote a jej vlastnostiach všeobecne, úvahy o ľudskom psychične, ako i problémy etiky úzko spiate s predoslými (z tohto hľadiska je zaujímavá jeho Úvodná rozprava, zaradená do II. zväzku). Celé jeho dielo prelína vtipná a zápalistá polemika s odporcami materializmu, ohováračmi, nárustvom, náboženským autoritarstvom i mafkanosťou všeznalých doktorov medicíny.

Výbor uvádza štúdiu doc. J. Srovnala. Zvlášť treba oceniť skvelý poznámkový aparát, vypracovaný prekladateľom prof. J. B. Kozákom, ktorý výkladom lekárskej terminológie, scholasticky podfarbených pojmov, ako i reáliami uľahčuje čítanie, a hlavne pomáha vytvoriť si správny obraz o La Mettrieovi a jeho dobe.

Vydanie tohto výboru z diela La Mettrie-

ho znamená obohatenie našej prekladovej filozofickej literatúry a je zároveň dôstojným vyjadrením úcty dielu mysliteľa, ktorého 250. výročie narodenia si práve koncom tohto roku pripomenieme.

Milan Zigo

HENRYK GRENIEWSKI, *ELEMENTY LOGIKI FORMALNEJ*. Warszawa 1955, 492 strán.

Práca významného poľského logika H. Greniewského hovorí o základoch súčasnej formálnej logiky a ako autor uvádza v úvode, je určená poslucháčom vysokých škôl a samoukom. Ihneď po jej vydaní sústredila táto kniha na seba značnú pozornosť a vyvolala zaujímavé reakcie odborníkov (recenzia A. Mostowského v *Studia logica*, tom IV, Poznań 1956, 272—277; u nás sa objavila recenzia A. Dratvovej, *Filosofický časopis* VI, 1958, č. 5, 778—780). Obe recenzie boli veľmi kritické a vytýkali autorovi mnohé nedostatky, napriek tomu však (a týka sa to najmä Mostowského) ocenili i jej kladné stránky. Hoci možno poväčšine s Mostowským súhlasiť, nazdávame sa, že celkový dojem čitateľa recenzie o *Elementoch* nemôže zodpovedať tým prednostiam, ktoré táto pozoruhodná práca má. Tým viac sa to ešte týka postoja, ktorý zaujala vo svojej recenzii A. Dratvová.

Greniewski hovorí vo svojej práci iba o logike dedukcie, kým základy logiky indukcie podáva v samostatnej publikácii omnoho menšieho rozsahu (*Elementy logiki indukcyj*, Warszawa 1955, 90 str.). Nemožno tvrdiť, že sa tu vyčerpáva úplne celá problematika logiky dedukcie. Čitateľ si však môže vytvoriť celkový pohľad na túto širokú oblasť z pozícií výsledkov logickej analýzy jazyka. Práve v tom, že Greniewski venuje v úvodných častiach veľkú pozornosť logickej analýze jazyka, systematickému a podrobnému výkladu druhov výrazov, ktoré vystupujú v jednotlivých jazykoch, vidíme veľkú prednosť tohto úvodu do formálnej logiky (túto skutočnosť si napr. uvedomili autori kolektívnej práce *Moderná logika*, Praha 1958). Domnievame sa pritom, že vôbec neobstoja námietka A. Dratvovej, podľa ktorej by úvodné partie o jazyku nesúviseli s ďalšími časťami knihy, t. j. s výkladom logiky

názvov a funktorov. Ak si totiž všimneme bližšie tohto výkladu, zistíme, že budovanie príslušných systémov je vždy založené na udaní jazyka (sformalizovaného), ktorý prislúcha k danému systému. Pritom sa vždy vyberajú druhy výrazov daného jazyka z kompletného výpočtu druhov výrazov, ktoré sa v jazykoch vôbec môžu uplatniť, takže sa z metodologického hľadiska postupuje od známeho celku k jeho častiam. Z hľadiska súvislosti jednotlivých častí i z hľadiska terminologického (dôsledne použitá symbolika!) je práca zvrhne jednotná, pravda, často je to skutočne dosahované rozvláčajúcimi prístriedkami.

Elementy sú zložené z piatich častí: O jazykoch a teóriách (135 strán), Logika výrokov (111 strán), Logika názvov (68 strán), Logika funktorov (23 strán), Náčrt dejín logiky (117 strán). Kým prvé dve časti sú rozpracované detailne, ostatné časti, zvlášť časť posledná, sú vyložené iba stručne a často iba v náznakoch. Ako sme už spomenuli, v prvej časti sa autor zaoberá systematicky jazykom a výrazmi ako jazykovými jednotkami. Pod jazykom tu pritom rozumie akékoľvek vyjadrenie ľudských poznatkov, čiže ide tu o jazyk v širšom zmysle. Podľa určitého triediaceho princípu rozlišuje jazyky prirodzené (živé národné jazyky), umelé (napr. jazyk algebry) a miešané. Ďalej vymedzuje pojem výrazu a jeho dve stránky, materiálnu a významovú, skúma vzťahy medzi výrazmi z hľadiska ich identity či neidentity. Závädné tu zabda to, že sa narába s pojmami identity bez toho, že by už boli bližšie osvetlené. Tieto pojmy sa totiž dôkladne rozoberajú až v tretej časti. Nejasný zostáva takisto pojem významu, ktorý je inak v logike stále diskutabilný. Po robore operácií, ktorými sa tvoria výrazy, prechádza sa ku klasifikácii výrazov v príslušných jazykoch. V prirodzených jazykoch vystupujú konštanty, t. j. výroky, názvy a funktoxy, v umelých a miešaných jazykoch okrem predošlých i premenné a výrazy s premennými a konštantami — voľné premenné, funkcie a operátory (kvantifikátory, symboly abstrakcie, t. j. výrazy s viazanými premennými). Pre všetky druhy výrazov sa udávajú pravidlá ich tvorenia, resp. pre výrazy z umelých jazykov i pravidlá pretvárania (dosadenia, substitúcie). Všetko je doložené príkladmi, nemožno však poprieť, že výklad